

УДК 330.101

Холявко Н.І., к.е.н., доцент

Чернігівський державний інститут економіки і управління

ВИЩА ОСВІТА ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ЧИННИК СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

У статті визначено вплив вищої освіти на суспільний розвиток. Автором охарактеризовано основні риси економіки знань і визначено роль вищої освіти в її становленні. Наголос зроблено на аналізі ключових тенденцій розвитку системи вищої освіти в сучасних умовах. У висновках конкретизовано пріоритетні напрями розвитку національної системи вищої освіти.

Ключові слова: вища освіта, економіка знань, суспільний розвиток, інтернаціоналізація, глобалізація, диверсифікація, диференціація.

Холявко Н.И.

ВЫСШЕЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАК ОПРЕДЕЛЯЮЩИЙ ФАКТОР ОБЩЕСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ

В статье определено влияние высшего образования на общественное развитие. Автором охарактеризованы основные черты экономики знаний и определена роль высшего образования в ее становлении. Ударение сделано на анализе ключевых тенденций развития системы высшего образования в современных условиях. В выводах конкретизированы приоритетные направления развития национальной системы высшего образования.

Ключевые слова: высшее образование, экономика знаний, общественное развитие, интернационализация, глобализация, диверсификация, дифференциация.

Holyavko N.I.

HIGHER EDUCATION AS A DETERMINANT OF SOCIAL DEVELOPMENT

The impact of higher education on the social development is analyzed in the article. Author determines the main features of the knowledge economy and the role of higher education in its formation. The accent is put on the analysis of key tendencies of higher education system development. The priority directions of development of national higher education system are specified in the conclusions.

Keywords: higher education, knowledge economy, social development, internationalization, globalization, diversification, differentiation.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'яз важливими науковими та практичними завданнями. В умовах сучасних динамічних трансформацій суспільний розвиток у ХХІ столітті вагомим чином визначається розвитком освіти. Особливу ж роль у суспільному поступі відіграє вища освіта. Дана теза обґрунтовується тим, що саме вищі навчальні заклади, реалізуючи власну діяльність, забезпечують розвиток національної економіки на інноваційних засадах, що низкою провідних учених України та світу визначається як безальтернативний шлях розвитку будь-якої країни в сучасному глобалізованому конкурентному середовищі [4; 7].

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Ключові аспекти розвитку вищої освіти в сучасних умовах є предметом дослідження низки вітчизняних учених: Каленюк І.С., Куклін О.В., Цимбал Л.І., Корсак К.В. та ін. Однак, питання визначення ролі вищої освіти в забезпеченні суспільного розвитку потребують більш глибокого наукового опрацювання.

Цілі статті. Метою статті є визначення ролі вищої освіти в забезпеченні суспільного прогресу. Основними завданнями статті є конкретизація впливу вищих навчальних закладів на суспільний розвиток; визначення характерних рис економіки знань і ролі вищої освіти в її становленні; аналіз ключових тенденцій розвитку

сучасної системи вищої освіти; визначення пріоритетних напрямів розвитку національної системи вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У ході виконання своєї освітньої функції університети забезпечують національну економіку висококваліфікованими фахівцями, здатними діяти та мислити інноваційно. Втілюючи в життя принцип навчання протягом життя, вищі навчальні заклади сприяють оперативному оновленню знань та навичок працівників відповідно до новітніх досягнень науки і техніки. З огляду на активну мінливість зовнішнього економічного середовища, регулярне підвищення кваліфікації, навчання, перенавчання виявляються потужними факторами конкурентоспроможності випускників освітніх установ на ринку праці. Вихід на національний чи міжнародний ринки праці спеціалістів нової формації, інноваційно орієнтованих, спроможних творчо підходити до виконання власних обов'язків, активізує інноваційний розвиток національної економіки в цілому.

У тісному взаємозв'язку з освітньою, університети виконують виховну функцію, яка орієнтована, у першу чергу, на всебічний розвиток студентів на обраній ними професійній ниві. Йдеться, головним чином, про виховання повноцінних громадян держави, відповідальних і здатних до перманентного навчання фахівців. У сучасному ж суспільному контексті виховна функція освітніх установ III – IV рівнів акредитації націлена на підготовку спеціалістів, сприйнятливих до впровадження інноваційних технологій, способів, методів діяльності, спроможних генерувати й реалізувати інноваційні ідеї, а також оперативно адаптуватись до динамічних змін зовнішнього економічного середовища.

Реалізуючи науково-дослідну діяльність, вищі навчальні заклади сприяють інноваційному розвитку національної системи вищої освіти та підвищенню її конкурентоспроможності шляхом розробки вченим університетів інновацій і доведення їх до стадії комерціалізації [2]. Трансфер нових знань, новітніх технологій, інновацій на комерційній (наприклад, у формі продажу ліцензій на використання запатентованих інновацій), бартерній (наприклад, обмін винаходів науковців на вигідних для університету умовах на інформаційно-комунікаційні технології, обладнання, реактиви тощо, необхідні для провадження дослідницької діяльності) чи безоплатній (наприклад, передача новацій державними університетами в користування державними структурами) основі забезпечує впровадження результатів наукових досліджень учених у практику господарювання економічних суб'єктів і функціонування органів державної влади з метою підвищення ефективності їх діяльності.

Поряд із традиційними, сучасні вищі навчальні заклади виконують низку нових функцій, найбільш актуальною серед яких є інноваційна. Власне, дана функція реалізується і проявляється практично в усіх сферах діяльності університетів: при підготовці інноваційно орієнтованих фахівців, навчанні та підвищенні кваліфікації інноваційних менеджерів, вихованні спеціалістів, спроможних інноваційно мислити, розробці й комерціалізації інновацій, що є результатом наукових досліджень учених і студентів освітньої установи [1; 8]. Протягом останніх років в Україні активізується діяльність з розбудови інноваційної інфраструктури, що реалізується, головним чином, при вищих навчальних закладах III – IV рівнів акредитації. Інноваційні центри (технопарки, технополіси, бізнес-інкубатори тощо) відіграють ключову роль в забезпеченні розвитку системи вищої освіти України та національної економіки на інноваційній освіті. Накопичений позитивний зарубіжний досвід функціонування технопарків доцільно адаптувати до вітчизняних економічних реалій, потенціалу вищих навчальних закладів, потужностей підприємницького сектору й таким чином упровадити на теренах нашої держави.

Функціонування інноваційних центрів є взаємовигідним для всіх залучених сторін. Зокрема, університети можуть забезпечити трансфер, апробацію, комерціалізацію результатів наукових досліджень учених і студентів, і, відповідно, підвищити ефективність діяльності та диверсифікувати джерела фінансування. Підприємницький сектор, у свою чергу, отримує на вигідних (нерідко – пільгових) умовах доступ до новітніх наукових розробок, інновацій, а також талановитих і здібних фахівців, яких готують вищі навчальні заклади, та науковців і вчених університетів як консультантів та експертів. На загальнодержавному рівні існування технопарків означає розвиток інноваційної інфраструктури, зближення університетської науки з практикою, активізацію розвитку малого і середнього підприємництва, розвиток інноваційного підприємництва в країні та, як результат, – інноваційний розвиток національної економіки.

Глобалізація світогосподарських зв'язків обумовлює розвиток міжнародної діяльності сучасних вищих навчальних закладів [3; 10]. Основними формами міжнародного співробітництва університетів є: освітньо-навчальне (спільні магістерські та бакалаврські навчальні програми, видання спільних дипломів, академічна мобільність, навчання іноземних студентів, впровадження концепції навчання протягом життя), науково-дослідне (спільні дослідження, мобільність науковців, спільні наукові публікації, міжнародні наукові заходи, трансфер і комерціалізація інновацій), організаційно-консультаційне (закордонні філії, консорціуми університетів, доступ до інформаційних ресурсів) співробітництво. Особливе місце в міжнародній діяльності вищих навчальних закладів посідають науково-освітні міжнародні проекти у рамках міжнародних програм (Темпус, Еразмус Мундус, Фулбрайт тощо). Консолідація зусиль і потенціалів учених, університетів, підприємницьких та державних структур різних країн при розробці й організації спільної діяльності на різних фазах життєвого циклу науково-освітніх міжнародних проектів при врахуванні впливу низки екзогенних та ендогенних факторів цілком може виступити в якості одного із основних каталізаторів інноваційного розвитку національної економіки [9].

Таким чином, абсолютно обґрунтовано можна говорити про визначальну роль вищої освіти в суспільному поступі, науково-технічному прогресом, інноваційному розвитку національної економіки та становленні економіки знань (рис. 1). До основних характерних ознак економіки знань відносяться: стрімкий розвиток знань; перетворення знань на безпосередню продуктивну силу; розширення наукомісткого сектору; прискорення процесів інформатизації та комп'ютеризації [6]. У таких умовах суттєво видозмінюються чинники конкурентоспроможності, фактори та показники світового лідерства країн. Зокрема, все більше зростає значення інтелектуальних ресурсів в системі глобальної конкурентоспроможності. Одне із центральних місць серед комплексу факторів і показників конкурентоспроможності національної економіки посідають інформаційно-комунікаційні технології. У своїй сукупності це пояснює і проявляється в суттєвому підвищенні ролі підприємств та організацій, які займаються науковими дослідженнями і впроваджують інновації, розвивають інноваційну інфраструктуру, в активізації інноваційного розвитку економіки України. Особливі ж вимоги при цьому висуваються до людини як носія передових знань, рушійної сили економічного зростання країни. Витрати на освіту в такому контексті доцільно розглядати в якості інвестицій в людський капітал. У свою чергу, розвиток людського капіталу має бути визначено як один із основних пріоритетів державної політики у сферах освіти, науки й інноваційної діяльності.

Сучасна система вищої освіти є високодинамічною, відкритою, гнучкою системою, що спроможна адекватно реагувати на зміни зовнішнього економічного

середовища. В умовах становлення економіки знань певною мірою трансформується і сама система вищої освіти з метою забезпечення поглибленої та багатоаспектної відповідності актуальним запитам суспільного прогресу. Ключовою тенденцією розвитку вищої освіти в сучасних умовах є широкомасштабне зростання її значення у становленні економіки знань. При цьому мається на увазі синтез функцій вищих навчальних закладів як передатчиків знань та інформації і як генераторів інноваційних ідей. Дана тенденція проявляється в зростанні тривалості процесу здобуття освіти, збільшенні чисельності студентів, підвищенні охоплення населення вищою освітою, частки населення з вищою освітою у переважній більшості країн світу [5].

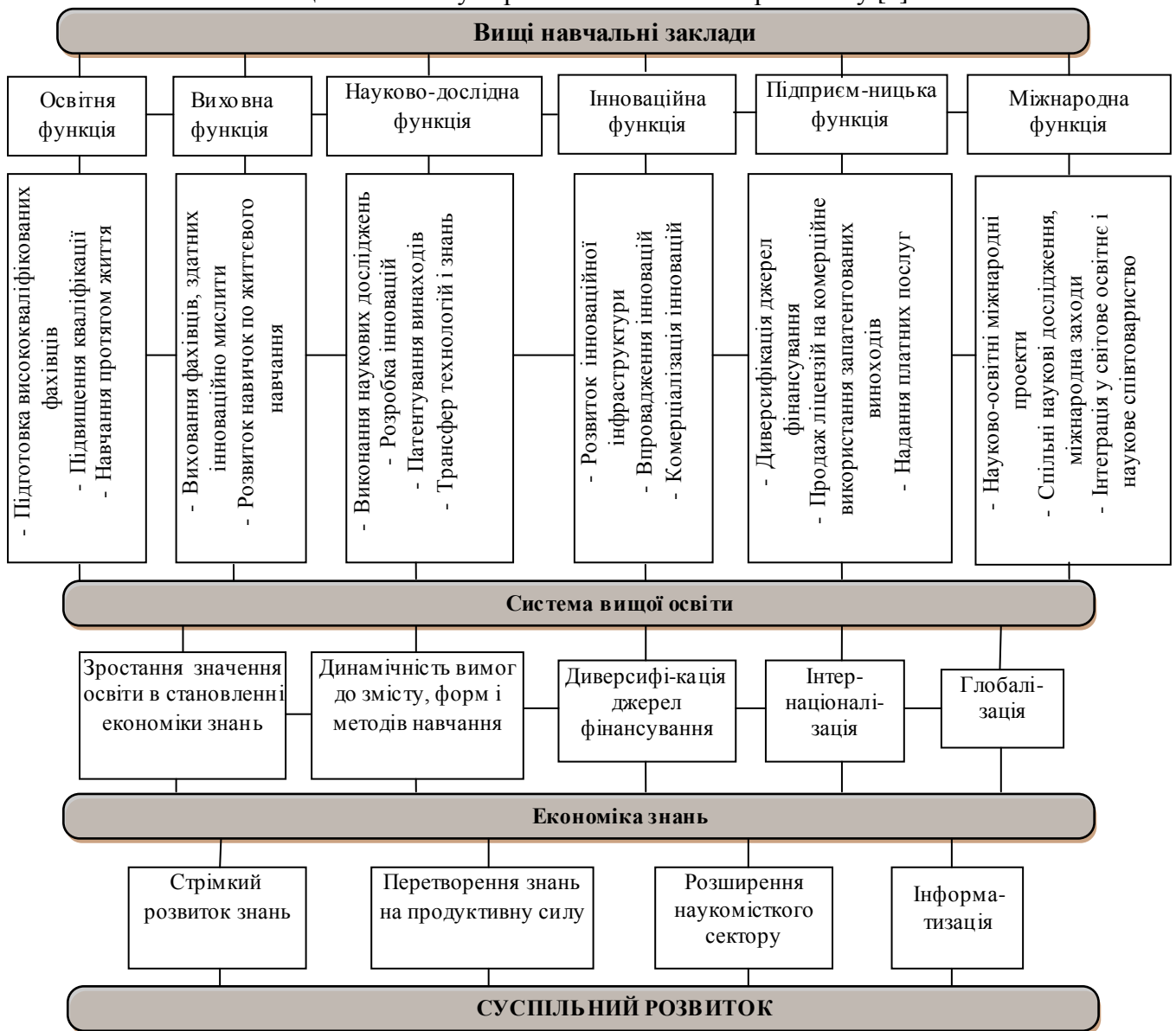

Рис. 1. Схема впливу системи вищої освіти на суспільний розвиток
Джерело: побудовано автором на основі [5-6]

Із вищевикладеного випливає наступна тенденція розвитку вищої освіти – зміна вимог до змісту, методів і форм навчального процесу. Йдеться про організацію навчального процесу відповідно до поточних і перспективних запитів національного та міжнародного ринків праці, роботодавців, студентів, суспільства в цілому. Навчальний процес має бути орієнтованим на підготовку кадрів для національної економіки, які

володіють професійними знаннями, навичками, уміннями, спроможні навчатись протягом життя, опановувати інновації, працювати в команді, вести ефективний міжнародний діалог, самовдосконалюватись, розвивати творчі та креативні здібності. Причому підвищення якості організації навчального процесу у вищих навчальних закладах передбачає його повне забезпечення й регулярне оновлення матеріально-технічної бази (навчальних лабораторій, лекційних аудиторій, спеціалізованих кабінетів), комп'ютерного парку, впровадження інформаційно-комунікаційних технологій тощо.

Характерною ознакою сучасного розвитку вищої освіти є диверсифікація джерел фінансування діяльності вищих навчальних закладів. Поряд з державним, перспективно залучати в сферу вищої освіти кошти підприємницького й іноземного секторів. Одним із перших кроків на шляху диверсифікації джерел фінансування стало впровадження платного навчання, що й досі в низці випадків є основним джерелом формування спеціальних фондів університетів. Вагомим резервом у даному контексті є активізація участі підприємницького сектору в фінансуванні освітніх установ. Формами реалізації даного резерву є виконання наукових досліджень, здійснення підготовки, підвищення кваліфікації та перенавчання кадрів на замовлення підприємців, а також продаж ліцензій на комерційне використання запатентованих винаходів, інновацій, результатів науково-дослідної роботи вчених вищих навчальних закладів. Тобто мається на увазі комерціалізація певних видів діяльності університетів, що дозволяє говорити про виконання сучасними навчальними закладами підприємницької функції.

З розвитком таких тенденцій, як інтернаціоналізація і глобалізація освіти, з'являється досить перспективне джерело фінансування – кошти іноземних інвесторів, міжнародних науково-освітніх організацій. Формами залучення коштів з іноземних джерел є: отримання плати за навчання іноземних студентів, грантів на реалізацію науково-освітніх міжнародних чи транскордонних проєктів, грантів індивідуальної мобільності вчених, дослідників, викладачів, студентів, адміністративного персоналу, а також трансфер знань, інновацій, технологій, інформації іноземним суб'єктам на комерційних засадах. У цілому ж, реалізація міжнародної діяльності університетів сприяє активізації інтеграції національної системи вищої освіти та вітчизняних університетів у світове наукове й освітнє співтовариство.

Тенденція інтернаціоналізації вищої освіти проявляється в русі вищих навчальних закладів до уніфікації навчальних курсів і програм, тобто зближення систем вищої освіти різних країн. Завдяки останньому вдається забезпечити підвищення конкурентоспроможності випускників вітчизняних освітніх установ на міжнародному ринку праці. Глобалізація вищої освіти обумовила появу міжнародного ринку освітніх послуг, розширення практики дистанційної освіти, а також спричинила загострення конкуренції між вищими навчальними закладами різних країн [5]. Вагомим інструментом боротьби на ринку освітніх послуг на сьогоднішній день є численні рейтинги університетів. Потрапляння у світові рейтинги університетів (Академічний рейтинг університетів світу, рейтинг Webometrics, рейтинг університетів за версією британської газети «Times» та ін.) надає вищим навчальним закладам додаткові конкурентні переваги, що сприяє збільшенню студентського контингенту, у тому числі кількості іноземних студентів, поліпшенню іміджу та рівня конкурентоспроможності й престижності університетів.

Висновки. Отже, вища освіта в сучасних умовах є невід'ємною складовою суспільного прогресу, інноваційного розвитку національної економіки та забезпечення конкурентоспроможності країни на світовій арені. Подальший розвиток системи вищої освіти має здійснюватись перманентно на основі врахування запитів суспільства, потреб ринку праці, а також актуальних тенденцій інформатизації, саєнтифікації,

інтернаціоналізації та глобалізації. Важливим при цьому є врахування провідного світового досвіду за обов'язкового збереження національної ідентичності та захисту національних інтересів. Пріоритетними завданнями розвитку національної системи вищої освіти є підвищення якості освіти, диверсифікація освітніх послуг, оптимізація мережі вищих навчальних закладів, підвищення ефективності науково-дослідної діяльності університетів, розбудова інноваційної інфраструктури, реалізація науково-освітніх міжнародних проектів, розширення масштабів академічної мобільності, диверсифікація джерел фінансування, входження вітчизняних вищих навчальних закладів у світові рейтинги університетів.

Список використаних джерел:

1. Аблов А. С. Інституційні засади інноваційної економіки: Міжнародний довід та вітчизняна практика: Монографія / За заг. ред. В. Є. Новицького / А. С. Аблов, О. С. Довгий. – К.: НАУ, 2005. – 198 с.
2. Антонюк Л.Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: Монографія. / Л.Л. Антонюк, А.М. Поручник, В.С. Савчук. – К.: КНЕУ, 2003. – 394 с.
3. Белорус О. Г. Глобальное устойчивое развитие : монография / О. Г. Белорус, Ю. М. Мацейко – К. : КНЕУ, 2006. – 488 с.
4. Геворкян Е. Н. Рынок образовательных ресурсов: аспекты модернизации : монография / Е. Н. Геворкян. – М. : Маркет ДС, 2005. – 360 с. – (Академическая серия).
5. Каленюк І.С. Інтеграція вищої освіти України в європейський та світовий освітній простір: економічний вимір: монографія / І.С. Каленюк, О.І. Гонта, М.П. Вербовий, Н.І. Холявко; За заг. ред. д.е.н., проф. Каленюк І.С. – Чернігів: РВК «Деснянська правда», 2011. – 165 с.
6. Каленюк І.С. Розвиток вищої освіти та економіка знань : монографія / І.С. Каленюк, О.В. Куклін. – К. : Знання, 2012. – 343 с. – (Сучасна наука).
7. Корсак К. В. Освіта, суспільство, людина в ХХІ столітті: інтегрально-філософський аналіз : монографія / К. В. Корсак. – Київ – Ніжин : НДПУ ім. М.Гоголя, 2004. – 224 с.
8. Котов Д.В. Инновационное состояние социально-экономических систем: теория, практика, управление развитием: монография. – Уфа: Изд-во «Нефтегазовое дело», 2010. – 253 с.
9. Управління соціально-економічними системами: монографія / [Л.І. Антошкіна, А.Л. Баланда, В.А. Вісящев та ін.]; за ред. Л.І. Антошкіної, Н.В. Ушенко. – Донецьк: Юго-Восток, 2013. – 379 с.
10. Императивы интернационализации / Отв. ред. М.В. Ларионова, О.В. Перфильева. – М.: Логос, 2013. – 420 с.

Рецензент Гонта О.І.